

7. КОНФЕСІЙНА ПРИРОДА КАРАЇМІВ І ЇХ ПРАВО НА БУДИНКИ-КЕНАСИ

Науково-експертана довідка.

Довідку підготовлено на прохання громади караїмів міста Києва у зв'язку із нехтуванням її права державними організаціями міста на повернення будівлі кенаси і небажанням їх навіть вести з громадою розмову з цього питання.

У деяких публікаціях книжкової і газетної форми, в міркуваннях державних службовців, які опікуються національними і релігійними питаннями, подеколи ще побутує версія належності кримських караїмів до єврейства, розгляду їх караїмської релігії як різновиду іудаїзму лише на тій підставі, що вони своєю Священною книгою мають Старий завіт Біблії. Проте якщо бути строгим у логіці таких міркувань, то тоді до іудаїзму слід віднести й християнство, бо ж і в християн Священною книгою є той же Старий завіт. Але ж чомусь такими висновками щодо християн означені реципієнти караїмізму не користуються.

Характерним є те, що у кримських караїмів назва народу і віросповідання співпадають. Проте інколи помилково ототожнюють етнічних караїмів (якими є тільки кримські караїми-тюрки) з караїмами за релігійною ознакою із країн Близького Сходу і Півдня Європи (караїми-араби, караїми-євреї, караїми-греки та ін.). Тут караїзм поширився у VIII-XIII століттях.

Кримські караїми – один із нечисельних народів світу. Нині їх нараховують десь 1200 осіб. Як етнос, вони сформувалися на українських теренах внаслідок асиміляції гунно-хазарськими тюркськими племенами більш давнього населення Криму і є етнічно-культурним реліктом з традиціями, які сягають раннього середньовіччя. Їх варто віднести до тюркської групи алтайської сім'ї народів, а караїмську (як і кримськотатарську, кумикську) мову – до кипчаської групи тюркських мов. Нащадки цих караїмів входили у гунський та хазарський плем'яні союзи, асимілювали в Криму сармато-алан і, частково, гунів. В етногенезі караїв відзначають сліди кирків, узусів, найманів, карасарів, а потім - половців та інших тюркських племен.

Шанувальники Старого Завіту («сини Святого Письма») серед тюркських племен Криму з'явилися в перші століття нашої ери. У VIII столітті караїзм прийняла верхівка хазарської держави. Після занепаду у XI столітті Хазарського каганату кримські караїми зберегли свою самостійність в окрузі Кирк-Йер неподалік від Бахчисараю, у Кримському ханстві караїми зберегли самоуправу і визнавалися політичною одиницею, якій спеціальним ханським ярликом надавалися різноманітні пільги й гарантії внутрішньої та побутової незалежності. Після приєднання Криму до Російської імперії кримські караїми стали мігрувати за межі півострова. В цей час їх громади з'являються в Києві, Одесі, Бердянську та інших містах України. В XIX на початку XX століття

Крим став всесвітнім центром караїмізму. Він навіть посилав своїх пасторів до інших країн.

Шануючи Ісуса Христа і Магомета, кримські караїї протягом століть мали добрі відносини як з християнами, так і з мусульманами. Кримські хани, галицькі і литовські князі, польські королі і російські царі завжди заступалися за кримських караїмів. Б Російській імперії в паспортах караїмів фіксувалося «віросповідання караїмське». Це засвідчує неототожнення в царські часи релігії караїмів з іудаїзмом. Під час окупації Криму в роки Другої світової війни німецькі фашисти винищували тут євреїв і водночас виявляли лояльність до караїмів, що також може служити аргументом на користь того, що караїми, а. відтак їх релігія не відносяться до єврейства та його релігії іудаїзму.

В радянську роки діяльність кримсько-караїмських спільнот практично була припинена. Останній діючий караїмський храм закрили у 1959 році. Приміщення кенас стали використовуватися не за призначенням. В побудованому за проектом архітектора Городецького приміщенні кенаси в Києві спочатку діяв кінотеатр «Зоря», а потім розмістився (і по цей час діє) Будинок актора.

В роки незалежності України відбувається процес національного і релігійного відродження кримського караїмізму. Створюються окремо його національно-культурні і релігійні спільноти. Утворена у 1989 році Асоціація кримських караїмів «Кримкарайлар» об'єднує низку територіальних товариств. Відродження релігії караїмів йде паралельно з їхнім національним відродженням. Для кримських караїмів-тюрків ці поняття єдині.

Формування караїмського віровчення відбувалося на теренах Близького Сходу в першому тисячолітті нашої ери. Воно ґрунтується на Старому Завіті (переважно на книгах Мойсея), але водночас на невизнанні і несприйнятті іудейського Талмуду як своєї Священної книги. Важливу роль у становленні і оформленні караїмізму як особливого конфесійного різновиду відіграло вчення Анана бен Давида (752-840 рр.), який визнавав вчення Мойсея, Ісуса Христа і Мухаммеда як вчення трьох пророків. Тому логічно і вірно вважати вчення караїмізму, на відміну від іудаїзму, синкретичним. Анан вірив в безсмертя душі і в переселення душ, не надавав особливого значення обрядовості, зокрема жертвоприношень, заперечував авторитет і роль духовенства. Головне у вченні Анана – це право кожного віруючого, маючи особисту відповідальність, на витлумачення Священного писання відповідно до свого розуму і совісті, слідування тому, що він сам вважає вірним. У всьому цьому вчення Анана відрізняється від того, чому вчить правовірний іудаїзм.

Караїми запозичили у своє віровчення основні положення перекладеного їхньою мовою лише в XI столітті Старого Завіту (переважно П'ятикнижжя з його Мойсеевими заповідями). З релігією Старого завіту до караїв прийшли і його імена (Мойсей-Муса, Авраам-Ібрагім, Азіарія, Ездра та ін.) У них збереглися водночас і їх рідні імена (Бабакай, Бабай, Алтин, Кумиш, Тохтамиш). Водночас кримські караїї зберігають у своїх віруваннях багато чого

із їх давніх форм боговшанування. Бога вони називають іменем стародавнього тюркського божества - Тенгри. У віроповідальній пам'яті їх залишилися міфічні божества Алуг-Ата (Великий Батько) і Каргал-Ата (Батько-Проклинатель). Якщо перший поставав як уособлення добра, то другий – зла. Ім'ям доброго божества названий стародавній народний календар «Улуг-Ата-Санав» (Рахунок Великого Батька). На випечених коржиках караї зображують Сонце, Місяць, зірки. Символом караїмів є дорога піка сенек – танга і щит калкан-тамга. Вони тотожні родовими знакам давніх караїв Криму та інших теренів, зокрема роду кудеїв з Алтаю. Як і мусульмани, караїми використовують принцип аналогії і вірять в долю. Християнську заповідь любові до ближнього караїми намагаються використовувати в конкретних справах, керуючись закликом: «Поділись з ближнім хлібом своїм, а бідних подорожніх впусти у свій дім».

Все це дає підставу для заперечення того, що релігія караїмів і релігія євреїв - іудаїзм є тотожними, що іудеї мають право на святині кримсько-караїмського народу. Караїмська релігія – це самостійне релігійне віросповідання, яке має офіційну реєстрацію як в Державному Комітеті України у справах національностей і релігій, так і в Комітеті у справах релігій Державної Адміністрації Автономної Республіки Крим. В цій реєстрації воно не розглядається як один із різновидів іудаїзму.

Нині, коли активно впроваджуються в життя ухвали різних владних органів України про реституцію церковного майна, вважаємо правомірною вимогу київської громади караїмів про передачу їм будівлі кенаси, що знаходиться по вулиці Ярославів вал, в якій донедавна знаходився Будинок актора. Передача будівлі якійсь іншій, зокрема іудейській, громаді, а тим більше передача її в оренду якійсь нерелігійній інституції, буде явно антизаконною і суперечитиме законодавчим документам про реституцію церковного майна. Тоді правомірним буде звернення громади караїмів до судових інстанцій з метою вирішення питання повернення їм відібраного ще комуністичною владою приміщення кенаси і засвідчення неправомірності передачі будинку якійсь іншій релігійній чи світській інституції. Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ дає свою згоду на вияв підтримки громаді в разі судового розгляду питання.

Київська державна адміністрація має визнати законність розміщення в колишньому будинку кенаси саме караїмської громади міста Києва.

Знаючи караїмів і спілкуючись із їх національними і конфесійними спільнотами та організаціями, гадаємо, що караїмська громада могла б вирішити питання спільного користування приміщенням із Будинком актора.

Довідку підготували А.Колодний і О.Саган